

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Doktori disszertáció tézisei

Gerencsér Tibor

**A két világháború közötti
magyar–lengyel kulturális kapcsolatok története**

Történelemtudományi Doktori Iskola
Dr. Erdődy Gábor egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője
Művelődéstörténet Doktori Program
Kósa László professor emeritus, a Doktori Program vezetője

A bizottság tagjai:

Elnök: Dr. Kósa László MHAS, professor emeritus
Bírálok: Dr. Petneki Áron CSc, habilitált egyetemi docens,
Dr. Hudi József CSc
Titkár: Dr. Mészáros Andor PhD, egyetemi adjunktus
További tagok: Dr. Kovács István CSc
Dr. Tapolcai László CSc, egyetemi adjunktus
Dr. Lagzi Gábor PhD, egyetemi adjunktus

Témavezető:

Dr. Kiss Gy. Csaba DSc, címzetes egyetemi tanár

Budapest, 2018.

Témafelvetés, célkitűzés

A magyar–lengyel kapcsolatokban különösen fontos a két világháború közötti korszak, ugyanis ekkor egyidejűleg mindkét állam újra független és szuverén volt, amire a XVI. század óta nem volt példa. Ebből a szempontból érdemes megvizsgálni, hogy akkoriban milyen kapcsolódási pontok voltak a két nemzet kultúrája között, mely kulturális értékeiket osztották meg egymással, s ezek közül melyik talált értő közönségre. Egyáltalán létezett-e akkoriban a legendás magyar–lengyel barátság?

Célom az, hogy általános képet nyújtsak a két világháború közötti magyar–lengyel kulturális kapcsolatokról, azok intenzitásáról, jelentősebb eseményeiről és eredményeiről. Értekezésem időben a II. Lengyel Köztársaság születésétől, 1918. november 11-től a német–szovjet csapatok által szorongatott lengyel kormány kényszerű emigrációba vonulásáig, 1939. szeptember 17-ig tartó időszakot öleli fel.

Az 1918 után Európa térképén megjelenő kisebb-nagyobb államok mindegyike versenyzett a háborúról és békéről, határokról döntő koronás fejek, diktátorok, miniszterelnökök, nagyhatalmak és úgy általában a nemzetközi közvélemény jóindulatáért. Az egyik azért, hogy a békeszerződésekben nyert területeit megtarthassa, a másik meg azért, hogy elveszített országrészeit visszaszerezze. Az egyes nemzetek tehát minden alkalmat megragadtak, hogy kultúrájuk révén megjelenjenek külföldön, s ebből politikai tőkét kovácsoljanak maguknak. A függetlenségét visszanyerő Magyarország és Lengyelország egyike sem rendelkezett olyan hatalmas tengeri flottával, mint mondjuk Anglia, akkora diplomáciai befolyással, mint Franciaország, vagy olyan gazdasági potenciállal, mint Németország, hogy ezek segítségével kényszerítse rá akaratát másokra. Így hát mindkét nemzet kénytelen volt más eszközöket keresni céljai eléréséhez. Gazdag történelemmel, jelentős kulturális élettel, rangos tudományos intézményekkel és híres művészekkel rendelkeztek, amelyeket esetenként politikai céljaik szolgálatába állítottak.

A politológia újabban *soft power*nek, magyarra fordítva *puha erő*nek nevezi azt a képességet, amikor egy állam kényszer vagy ellentételezés nélkül, pusztán a vonzerejével éri el céljait. Ez a vonzerő elsősorban az adott ország által követett, vagy mások által neki tulajdonított értékrendből, politikai eszméből, kultúrából eredhet. Az elmélet szerint ha egy nemzet jó véleményt alakít ki magáról egy másik országban, akkor az nagyobb valószínűséggel fog majd neki kedvező döntéseket hozni. Sőt ha a *puha erővel* bíró államnak sikerül elérnie, hogy céljait a kiszemelt ország a saját érdekében állónak ismerje el, akkor utóbbi még segíthet is neki céljai elérésében.

A két világháború közötti időszak nagy részében a területi revíziós álmokat dédelgető Magyarországnak nagy szüksége volt a barátinak tartott államok támogatására. Írásomban ezért egyrészt arra keresem a választ, hogy Budapest a kulturális, tudományos kapcsolatok építése révén miként próbált *puha erőt* szerezni Lengyelországban. Ez a folyamat – ugyan kisebb intenzitással és csak később, de – fordított irányban is működött, ennek okán azt is vizsgálom, hogy Varsó hogy próbált a kultúrán keresztül befolyást szerezni Magyarországon.

Források és szakirodalom

Munkámban javarészt magyar és lengyel levéltári forrásokra, a korabeli sajtó közléseire és a téma egyes részterületeit érintő szakirodalomra támaszkodtam. Az anyaggyűjtést nagymértékben nehezítette, hogy a magyar és lengyel civil társadalmi szerveződések előbb a német megszállás, majd a pártállami diktatúra tulajdonképpen egyik napról a másikra felszámolta, ezért iratanyagaik csak a legritkább esetben kerültek levéltárba. A tárgyra vonatkozó dokumentumok számottevő része így továbbra is kallódik, elveszett vagy megsemmisült. Utóbbira példa Divéky Adorján munkanaplója, amely a lengyel főváros 1939. szeptemberi bombázásakor égett el a követség épületében. Divéky 1918–1938 közötti magyar–lengyel kulturális kapcsolatokról írt összefoglaló jelentése pedig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elnöki iratai között semmisült meg a Magyar Országos Levéltár sújtó 1944–1945-ös vagy 1956-os tűzvész egyikében.

A felhasznált levéltári dokumentumok legnagyobb részét a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának, illetve a varsói Új Iratok Levéltárának anyaga teszi ki. A magyar és lengyel sajtóközlések összegyűjtésénél igyekeztem főként a nagy példányszámú országos lapokra támaszkodni, mindazonáltal a helyi vonatkozású eseményeknél nem tudtam kikerülni a kisebb vidéki újságok hivatkozását. E tekintetben dolgomat jelentősen megkönnyítette az a körülmény, hogy az utóbbi időben rengeteg periodikát digitalizáltak, s tettek elérhetővé az interneten.

Ami a szakirodalmat illeti, kiváló kiindulási pontnak bizonyult Huszár Károly egykori miniszterelnök *Magyarország és Lengyelország* című 1936-ban megjelent reprezentatív díszalbuma, amely több mint 400 oldalon keresztül tárgyalta a magyar–lengyel kapcsolatok múltját és jelenét, benne rengeteg kulturális vonatkozással. A korszakból még Divéky Adorján és Marian Zdziechowski hosszabb-rövidebb tudományos munkái, Kertész János

bibliográfiái és az akkor megrendezett magyar–lengyel művészeti kiállítások katalógusai váltak nagy hasznomra.

A második világháború után a szocialista államberendezkedés teljes mértékben szembelyezkedett az 1918–1939 közötti időszak hagyományával, ezért a magyar–lengyel kapcsolatokkal foglalkozó tudósok szívesebben foglalkoztak inkább más korszakokkal. Ez alól kivételt jelentett Csapláros István irodalomtörténész és a Varsói Tudományegyetem Magyar Tanszékén körülötte kialakuló műhely, amely egyebek mellett a magyar irodalom két világháború közötti lengyel fogadtatásáról és népszerűsítőiről végzett nagyon alapos – részben kéziratban maradt – kutatásokat, amelyek eredményeit szintén felhasználtam.

A rendszerváltás után már többen vizsgálták a korabeli kapcsolatok egy-egy szegmentumát. Közülük nagyobbbrészt Urszula Kaczmarek, Kapronczay Károly, Kiss Gy. Csaba, Kovács István, Janusz Kusek, Petneki Áron, Prohászka László, Jerzy M. Roszkowski, Tokai Gábor, Ujváry Gábor és Varga Endre László munkái voltak segítségemre.

A disszertáció felépítése, korszakolása és eredményei

Értekezésem első fejezetében a két világháború közötti kulturális kapcsolatok hátterét mutatom be. Az ezt követő három fejezetben pedig kronologikus sorrendben tárgyalom a legfontosabb kulturális vonatkozású eseményeket.

Az 1918–1939 közötti magyar–lengyel kulturális kapcsolatokat nagyrészt a két ország egymással folytatott politikája és a nemzetközi helyzet határozta meg. A szellemi érintkezés feltételei, aktorai és dinamikája között nagyon szoros összefüggés volt, amelyek alapján ezt az időszakot három részre lehet osztani. Az első periódus 1918-tól 1930-ig, a második 1930-tól 1934-ig, a harmadik pedig 1934-től 1939-ig tartott.

Az első korszak kiindulási pontja 1918 volt, amikor is szinte egy időben született újjá a független Lengyelország, s esett szét a történelmi Magyarország. A két állam érdekei ekkor alapvetően különböztek egymásétól: amíg előbbi a Párizs környéki békerendszer fenntartásában volt érdekelt, addig utóbbi mindenáron revíziót követelt. Rögtön az első világháború befejeződése után mindegyiküknél évekig tartó bel- és külpolitikai válság vette kezdetét, amelynek végén Lengyelország egy európai középhatalom, Magyarország pedig egy erőforrásaitól megfosztott, szegény, nemzetközileg elszigetelt közép-európai kisállam lett. Csehszlovákia megalakulásával ráadásul elveszítették a közvetlen érintkezés lehetőségét is, így Varsó számára érthető módon csökkent Budapest jelentősége.

A magyar–lengyel kulturális összeköttetés feltételei tehát jelentősen átalakultak, s kifejezetten rosszra fordultak. Magyarország semmiféle kulturális intézményrendszerrel nem rendelkezett az új Lengyelország területén, s ennek kiépítésére sokáig se pénz, se politikai szándék nem volt. A két állam kormányai jó tíz évig szinte egyáltalán nem foglalkoztak a magyar–lengyel kultúrdiplomáciával, s ez idő alatt nem kívántak puha erőt szerezni a másiknál. Ez a feladat így az egyetemi és a társadalmi szféra képviselőire hárult. A Varsói Tudományegyetemen Divéky Adorján történész, a vilnai Báthory István Tudományegyetemen Marian Zdziechowski irodalomtörténész, a krakkói Jagelló Egyetemen Jan Dąbrowski történész végezte a legjelentősebb munkát. Ezzel egyidejűleg Magyarországon a Magyar–Lengyel Egyesület, a Magyar Országos Bem Bizottság, s vezetőik, Nyáry Albert, Miklóssi Ferdinánd Leó, illetve Báró Balás György, valamint Tomcsányi János műfordító tevékenységét érdemes kiemelni.

Ők rendszerint saját hatáskörben, önköltségen folytattak civil diplomáciát, aminek persze megvoltak a maga határai. Közvetlenül vagy közvetve, de kulturális programjaik általában a lengyel közvéleménynek szóltak. Céljuk az volt, hogy felkeltsék Varsó érdeklődését Budapest, és az őt ért történelmi méltánytalanság iránt, éppen ezért a szervezők nagyon gyakran alkalmaztak direkt kultúrpolitikát. Magyar részről a közös történelmi tradícióra hivatkozva próbáltak közeledni, csakhogy Lengyelország a múlt helyett ekkor már a jövőbe tekintett. Nem is tehetett mást, hiszen Lengyelországot is nagyrészt olyan államok vették körbe, amelyeknek komoly területi követeléseik voltak vele szemben. Varsó jóindulatát tehát csak valódi, gyakorlati segítséggel lehetett volna elnyerni, a feldarabolt, s szomszédjaival permanens vitában álló Budapest, s annak civiljei viszont vajmi keveset tudtak nyújtani. A magyar társadalmi szerveződések erősen politikai tartalmú munkássága nem volt problémamentes. A Magyar–Lengyel Egyesület például jó ideig paralizálta a hivatalos lengyel tényezőkkel való kulturális együttműködést. Ennek dacára a magyar fővárosban és vidéken felállított lengyel emlékműveikkel ők hagyták az utókorra a korszak legmaradandóbb emlékeit. Lengyelországban ugyanakkor csak a hivatalos politika befolyásától távolabb eső vidéki központokban (Vilna, Krakkó, Tarnów) lehetett kisebb eredményeket elérni.

Az 1918-tól 1930-ig tartó periódus volt a lepasszívabb, leghűvösebb időszak. A háború után az első jelentősebb mozzanat a marosvásárhelyi Bem-szobor 1919-es ledöntése volt, ami szimbolikusan is lezárta a XIX. század idillikusnak tűnő kapcsolatait, új korszak nyitányát jelezve ezzel. Néhány kis példányszámú műfordítást és lokális megemlékezést leszámítva a legendásnak vélt magyar–lengyel barátság lángja ekkor éppen hogy csak

pislákkolt. Kisebbségi javulás csak József Pilsudski 1926. májusi államcsínye után következett be, amikor magyar részről azt remélték, hogy az új kormányzat több figyelmet fordít majd Budapestnek. Az 1920-as évek második felétől ezért élénkíteni kezdtek a kapcsolatokat, ám ezekben egyelőre sem koncepció, sem rendszeresség nem volt, mindössze néhány egymástól elszigetelt kezdeményezésről beszélhetünk. Ebben a pár évben több Bem Józsefhez köthető megemlékezésre került sor, amelyek közül a legjelentősebb esemény a tábornok hamvainak Magyarországon keresztül való hazaszállítása volt 1929-ben.

A kulturális kapcsolatok fellendülésére így egészen 1930-ig kellett várni, amikor is Klebelsberg Kuno magyar kultuszminiszter hivatalos látogatást tett Lengyelországban. A miniszter tisztában volt vele, hogy nagy szükség van az egymás nyelvét, irodalmát, kultúráját ismerő fiatalokra, ezért egyrészt csereösztöndíjak létesítéséről állapodott meg lengyel kollégájával, másrészt pedig lerakta a majdani Varsói Magyar Intézet alapjait. Hamarosan lengyel részen is változás következett be, ugyanis 1932-ben József Beck lett a külügyminiszter, aki elődeihez képest nagyobb távolságot tartott Franciaországtól, s békülékenyebb hangnemet ütött meg Németországgal szemben. Mindez oda vezetett, hogy 1934 elején megemlékezési egyezményt írt alá Berlinnel, ami pár hónappal később már éreztette hatását a magyar–lengyel szellemi együttműködésben is.

Ennek köszönhetően 1930–1934 között megnövekedett az állami szerepvállalás mértéke a kulturális kapcsolatok ápolásában. A civil részvétel továbbra is jelentős maradt, ám ezek élére Klebelsberg Kuno létrehozta a Magyar–Lengyel Szövetséget 1932-ben. Ez az új csúcsszerv biztosította egyrészt a polonofil szervezetek feletti állami felügyeletet, másfelől arra volt hivatva, hogy megelőzze a hivatalos lengyel szervekkel előforduló konfliktusokat. A szövetséget a kultuszminiszter jó barátja, gróf Széchenyi Károly vezette egészen a háború kitöréséig. Az állami szervek és társadalmi szerveződések mellett ekkor megjelent két új szereplő is a katolikus egyház, illetve a cserkészmozgalom személyében. Mindazonáltal egyik szereplő sem privilegizálta a kapcsolatokat, hanem egészséges munkamegosztás alakult ki közöttük.

Az állami tényezők elsősorban a fiatalok oktatásával és kiutaztatásával kívántak puha erőt szerezni a másik országban. Magyarországon lengyel, Lengyelországban magyar lektorátusok alakultak, évente két-két államközi ösztöndíjas utazott a másik országba tanulni, nyaranta pedig több tucatnyi egyetemista hallgató vett részt külföldi szakmai gyakorlaton. A civil szféra eszköztára ezalatt nem változott, főként kulturális események szervezésével és emlékművek létesítésével foglalkoztak. Továbbra is nagy volt a hiány műfordítókból, ezért irodalmi téren ekkor sem sikerült előrelépést elérni. A katolikus egyház és a

cserkészmozgalom egyaránt nagy létszámú utazások szervezésével segítette a két nemzet közeledését. Rendszeres zárandoklatok indultak Lengyelországba, emellett sűrűsödni kezdtek az egymáshoz vezetett cserkésztalálkozók is. A megelőző időszakhoz képest újdonságnak számított, hogy a látogatások és az érdeklődés ekkor már kölcsönös volt.

Az 1930 előtti időszakhoz képest ez már egy intenzívebb periódus volt. Pár hónapon belül Mohácson lengyel, Varsóban magyar emlékművet avattak 1931-ben, egy évvel később pedig ifjú magyar zongoraművészek aratták le a varsói Nemzetközi Chopin Zongoraverseny babérjait. Idővel egyre nagyobb és jelentősebb delegációk utaztak egymáshoz: a PEN Club 1932. májusi világkongresszusára lengyel írók csoportja látogatott Budapestre, míg 1933 augusztusában kb. 1500 lengyel cserkész érkezett a gödöllői cserkész világdzsemborira. Ez utóbbi volt a kiindulópontja a magyar–lengyel cserkészkapcsolatoknak, amelyeket a háttérből Teleki Pál tiszteletbeli főcserkész egyengetett. Báthory István születésének 400., valamint Bécs felszabadításának 250. évfordulója alkalmából mindkét országban magyar–lengyel ünnepségek sorát rendezték 1933-ban. E kapcsán August Hlond prímás, illetve Serédi Jusztinián hercegprímás és Kállay Miklós földművelésügyi miniszter, későbbi miniszterelnök is megfordult a másik országban, egy-egy népes nemzeti zárandoklat élén. Az 1933-as Báthory–Sobieski emlékév rendezvénysorozata ugyanakkor rávilágított a kapcsolatok ellentmondásosságára is: a kettős évforduló hangsúlyozásával Magyarország gesztust kívánt tenni Lengyelországnak, az viszont Báthory István háttérbe szorításával inkább Sobieski Jánost ünnepelte. A kulturális kapcsolatokban azután 1934 volt a fordulat éve. Jól jelzi ezt, hogy ez év tavaszán két nap alatt három nagyszabású lengyel vonatkozású eseményre is sor került Budapesten. Hosszú előkészületek után 1934. május 12-én végre visszatelepítették Czesztochowából a pálos rendet. A Gellért-hegyi kolostorba beköltöző szerzetesek jelentős része lengyel volt, s a rend lengyel karaktere még sokáig megmaradt. Egy nappal később a Magyar–Lengyel Egyesület felavatta a ferencvárosi Sobieski-emléktáblát, a Magyar Országos Bem Bizottság pedig felállította Bem József szobrát a budai Duna parton. Az 1930 óta tartó periódus záróakkordja kétségtávol a magyar–lengyel kulturális egyezmény aláírása volt 1934 őszén, amely immár mindkét országban állami szintre emelte a magyar–lengyel barátságot. Az egyezmény lendületet adott az egymással kapcsolatos történeti kutatásoknak, tovább segítette a két ország egyetemi oktatóinak és hallgatóinak cseréjét, s életre hívta az ún. Magyar–Lengyel Vegyes Bizottságot, amely az együttműködés további lehetőségeit kutatta. Az 1934. évi magyar–lengyel kulturális egyezmény minőségi és egyben mennyiségi változást hozott a két nemzet szellemi kapcsolataiban.

A szerződés aláírásától a második világháború kitöréséig tartó periódus volt a kulturális kapcsolatok harmadik, egyben befejező szakasza. A német–lengyel közeledés farvizén a magyar–lengyel viszony is javult évről-évre, egészen 1938 őszéig. A csehszlovákiai válság során aztán egy Magyarország számára kedvezőtlen külpolitikai fejlemény (Németország és Olaszország tiltakozása Kárpátalja megszállása ellen), s az azt követő passzív magyar magatartás miatt a bilaterális kapcsolatok 1938–1939 fordulóján megromlottak. A megoldást végül ismét egy külpolitikai fordulat (Németország beleegyezése Kárpátalja megszállásába) idézte elő, ami lehetővé tette a magyar–lengyel határ visszaállítását 1939 márciusában. Csehszlovákia felbomlásával és a közös határszakasz birtokában a két kormány számára lehetővé vált a szorosabb együttműködés, amit azonban pár hónappal később, 1939 szeptemberében a Lengyelországot ért német–szovjet támadás szakított meg.

Ennek az öt évnek a kulturális kapcsolatait már egyértelműen a két kormány dominálta, kevés kivételtől eltekintve az ő kezdeményezéseik voltak a legjelentősebbek. Ezzel párhuzamosan a civil szervezetek lassan visszaszorultak, ami több, egymástól független körülménynek volt köszönhető: a Magyar–Lengyel Egyesület fáradhatatlan vezetője, Nyáry Albert 1933-ban, a Vilnai Magyarbarátok Társaságának elnöke, az időskorában is aktív Marian Zdziechowski 1938-ban hunyt el. A társadalmi szerveződések két kulcsfigurája esett ki ezzel, s helyüket már az állami befolyás alatt működő Magyar–Lengyel Szövetség, s a lengyel Külügyminisztérium által támogatott varsói Báthory István Lengyel–Magyar Társaság vette át. A valódi civil kezdeményezések, így például a Magyar Mickiewicz Társaság és a krakkói Lengyel–Magyar Társaság azonban továbbra sem tudtak meghatározó tényezővé válni. Az egyetlen kivétel a Dóró Gábor által vezetett Magyar–Lengyel Cserkészkör, és a Marian Chomrański által irányított Lengyel–Magyar Cserkészkör volt, amelyek a második világháború kitöréséig folyamatosan növekvő taglétszámmal működtek.

A konjunktúra jóvoltából ez volt a legaktívabb időszak, évente átlagban három-négy nagyobb jelentőségű magyar–lengyel kulturális eseményre került sor. Különösen a kulturális egyezmény utáni 1935-ös és 1936-os év volt mozgalmas, ekkor szinte két-három havonta követték egymást a különböző megmozdulások. Ezek már egy központilag tervezett és államilag dotált kultúrpolitika részei voltak, ami viszont nem zárta ki a hiba lehetőségét. Jó példa erre a lengyel földön elhunyt magyar katonák emlékművének esete, amely kezdeményezés többéves levelezést követően halt el a lengyel közigazgatás útvesztőiben.

A hasonló külpolitikai elképzelések révén ekkor tehát már mindkét ország kormánya azon igyekezett, hogy puha erőt szerezzen a másiknál. A kölcsönösség révén az eszközök hasonlóak voltak: ösztönözték a másik nyelvének és történelmének oktatását, a tanár- és

diákcsere, hallgatókat küldtek ki egymás nyári egyetemére, összehangolták kutatásaikat, támogatták a polonofil és a magyarbarát ifjúsági szervezeteket, a kiadványcsere, műfordítások létrejöttét. Emellett művészeti kiállításokat és tematikus rádióadásokat rendeztek, de ami a legfontosabb, elkezdtek egymásnál kiépíteni saját kulturális intézményrendszerüket.

Az 1934-ben megkötött kulturális egyezmény mindössze egy keretszerződés volt, amely a főbb irányvonalakat rögzítette, ezért azt ki kellett egészíteni. Mindkét országban összeült a helyi Magyar–Lengyel Vegyes Bizottság, amely Hóman Bálint kultuszminiszter 1935 őszi lengyelországi útjára konkrét koncepciót dolgozott ki a kulturális kapcsolatok előmozdítására. A varsói megbeszéléseket egy részletes egyezményben foglalták össze, amelyet Hóman Bálint és Konstanty Chyliński kultuszminiszterek 1935. november 6-án láttak el kézjegyükkel. Ez a megállapodás sorvezetőül szolgált a további kulturális együttműködéshez. Nem sokkal később erre hivatkozva adták ki például Korompay Manó első magyar–lengyel, lengyel–magyar szótárát, a Huszár Károly volt miniszterelnök által szerkesztett *Magyarország és Lengyelország* című díszkötetet és Juliusz Kaden-Bandrowski író *Barcz tábornok* című kétkötetes regényét. Hóman Bálint még 1935-ben megnyitotta a Varsói Magyar Intézetet, amelynek igazgatója Divéky Adorján lett. Az intézet szerény anyagi és materiális körülmények között kezdte meg működését, ennek ellenére a magyar kultúra fontos hídfőállásává vált Lengyelországban. Hóman Bálint lengyelországi útját Wojciech Świątosławski kultuszminiszter 1937-ben viszonzta. Ekkor szóba került már a Budapesti Lengyel Intézet ügye is, továbbá a felek két új magyarországi lengyel lektorátus felállításáról tárgyaltak. A kulturális egyezmény értelmében aztán 1938 tavaszán egy lengyel tárlatot is elhoztak a Műcsarnokba. A kiállítást magyar részről 1939 elején viszonzták, amikor Krakkóba és Varsóba vittek ki egy modern magyar anyagot. Tekintettel a pillanatnyilag kedvezőtlen államközi kapcsolatokra Budapest igyekezett az eseménynek minél nagyobb hírverést csapni, ezért Varsóba még egy külön magyar kulturális hetet is rendeztek. Ez az állami ideológia által befolyásolt seregszemle ugyanakkor felemásra sikeredett, ugyanis a kedvező krakkói fogadtatás után a varsói visszhang már jóval halványabbra sikerült. Bő három évvel a Varsó Magyar Intézet megnyitását követően, 1939 elején végre a Budapesti Lengyel Intézet is megkezdte működését, élén Zbigniew Załęskivel, Divéky Adorján egykori tanítványával. A lengyel kultúrát külföldön népszerűsítő intézmények közül ez volt az első a világon, de nem csak ezért számított kivételesnek, hanem azért is, mivel működését a második világháború kitörése után is folytathatta.

Nincs könnyű dolgunk, ha mérleget akarunk vonni ennek a húsz évnek a magyar–lengyel kulturális kapcsolatairól. Magyarországon még 1939-ben sem volt rendes lengyel nyelvtankönyv és szótár, márpedig nélkül nem lehet a nyelvet megtanulni. A rendelkezésre álló kiadványok vagy elavultak, vagy hozzáférhetetlenek, rosszabb esetben használhatatlanok voltak. Azután nagyon hiányoztak a műfordítások is, ám a helyzet mégsem ennyire egyértelmű.

Látni kell ugyanis, hogy a két társadalom széles rétegeiben igenis létezett a magyar–lengyel barátság, még akkor is, amikor ezt az államhatalom nem kifejezetten támogatta. A hétköznapi magyar emberek adományai nélkül például se Bem József budapesti szobra, sem pedig a pálosok Gellért-hegyi kolostora nem épülhetett volna meg. Húsz év alatt tucatnyi helyen avattak magyar–lengyel emlékhelyeket, amelyek közül a legtöbb még ma is látható. A legfőbb kapcsolódási pontot a közös történelmi hősök, Báthory István, Sobieski János, Bem József, az egymás földjén elesett szabadságharcosok, illetve az időközben a lengyel nemzeti panteonba beemelt József Pilsudski jelentette.

A sokáig kedvezőtlen külpolitikai környezet ellenére a két államnak sikerült leraknia a magyar–lengyel kulturális kapcsolatok intézményi alapját (Varsói Magyar Intézet, Budapesti Lengyel Intézet, lektorátusok, stb.). Ennek köszönhetően már sikerült kinevelni a polonisták és hungarológusok első generációját. Ekkor kezdte pályáját többek között Csapláros István irodalomtörténész, Csorba Tibor festőművész, Wacław Felczak történész, Komoróczy György levéltáros, Krystyna Pieradzka történész, Szabó Dénes nyelvész és Varsányi István nyelvtanár.

A magyar állami, egyházi és civil szervezetek 1918–1939 közötti lengyelbarát tevékenysége megalapozta a hangulatot ahhoz, hogy a magyar társadalom nagy része pozitívan viszonyuljon a második világháború idején ide érkező lengyel menekültekhez.

A kulturális kapcsolatokban éles cezúrát jelentett 1939. szeptember 1-e. Lengyelországot negyedik alkalommal is felosztották, így a kulturális javak cseréjére ezt követően már csak korlátozottan volt mód. Sziklay János Pan Tadeusz fordítása, Csorba Tibor Lengyelországról szóló, már nyomdában lévő 500 oldalas könyve, és Harajda János krakkói lektor magyar–lengyel, lengyel–magyar szótára egyaránt kiadatlan maradt. Hamarosan menekültek tízezrei léptek Magyarország földjére, s számos esetben éppen ők lettek a magyar nyelv és kultúra következő népszerűsítői, szótárak és nyelvkönyvek szerzői (Tadeusz Fangrat, Kazimiera Iłakowiczówna, Jan Reychman, Stanisław Vincenz).

A disszertáns témához kapcsolódó publikációinak jegyzéke

1. A vándorló Bem-szobor. In: Korunk, 2017/5. 65–67. o.
2. Gerencsér Tibor – Grad, Marcin – Mitrovits Miklós: Flaga węgierska nad Wisłą. Z dziejów placówki dyplomatycznej Węgier w Warszawie. Warszawa, 2017.
3. Ércbe öntött emlékezet. Két Chopin-szobor múltbéli viszontagságai. In: Otthonunk az ELTE. Szerk.: Németh Patrik. Bp., 2012. 74–85. o.
4. A nyugati civilizáció peremén. Marian Zdziechowski és Oskar Halecki Magyarországról. In: Valóság, 2012/12. 50–55. o.
5. A Magyar Mickiewicz Társaság második évtizede. In: Acta Papensia, 2011/3–4. 161–201. o.
6. Az elfelejtett szobor históriája. A zuglói Báthory-szobor. In: Hitel, 2011/11. 35–55. o.
7. A Magyar Mickiewicz Társaság első évtizede. In: Acta Papensia, 2010/3–4. 185–226. o.